

Кримінальний процес та криміналістика

УДК 343.1:342.922(477)

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.20315216>

Проблеми забезпечення права на справедливий суд та доступність правосуддя в умовах воєнного стану

Єфіменко Олег В'ячеславович,

здобувач третього рівня вищої освіти Чорноморського національного

університету імені Петра Могили,

корпус №1, Миколаїв, Миколаївська область,

прокурор Миколаївської спеціалізованої прокуратури

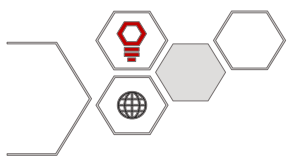
у сфері оборони Південного регіону, м. Миколаїв, Україна

<https://orcid.org/0009-0008-3494-3409>

Прийнято: 04.05.2026 | Опубліковано: 20.05.2026

Анотація: Метою статті є комплексне дослідження проблем забезпечення права на справедливий суд та доступності правосуддя в кримінальному процесі України в умовах воєнного стану. Особлива увага приділяється впливу надзвичайних обставин на реалізацію ключових засад кримінального провадження, зокрема принципів доступу до правосуддя, змагальності сторін, рівності учасників процесу та права на захист.

Дослідження проведено із застосуванням загальнонаукових (аналіз, синтез, узагальнення) та спеціально-правових методів (порівняльно-правовий, формально-юридичний, метод узагальнення судової практики). Використано практику Європейського суду з прав людини, нормативно-правові акти України, наукову літературу та практичний досвід автора.

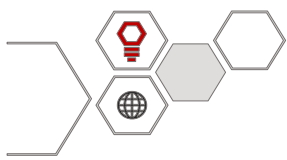

У результаті дослідження встановлено, що воєнний стан суттєво ускладнює реалізацію права на справедливий суд. Виявлено три основні групи проблем: інституційного характеру (зміна територіальної підсудності, евакуація судів, неможливість здійснення правосуддя на окупованих територіях), організаційно-технічного характеру (нестабільна робота системи відеоконференцзв'язку, відсутність належних укриттів) та процесуального характеру (ускладнення реалізації права на правничу допомогу, обмеження принципу змагальності та рівності сторін, проблеми допустимості та оцінки доказів, отриманих у бойових умовах).

Особливу увагу приділено аналізу ризиків порушення права на захист через ускладнений доступ адвоката до клієнта, а також проблемам оцінки доказів, здобутих у зоні активних бойових дій. Автор доводить, що навіть в умовах воєнного стану держава зобов'язана забезпечувати баланс між потребами національної безпеки та фундаментальними процесуальними гарантіями, передбаченими ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

У висновках обґрунтовано необхідність подальшого вдосконалення кримінального процесуального законодавства, запровадження уніфікованих стандартів дистанційного судочинства, посилення гарантій права на захист та розробки спеціальних критеріїв оцінки доказів, отриманих у бойових умовах. Підкреслено, що засади кримінального процесу повинні залишатися непорушними навіть у надзвичайних правових режимах, оскільки саме вони виступають головною гарантією справедливого судочинства та захисту прав людини.

Ключові слова: судовий розгляд, засади кримінального процесу, право на захист, доступність і допустимість доказів, доступність правосуддя, безпека учасників судового розгляду, права людини, воєнний стан, практика ЄСПЛ, електронні докази.

Challenges in ensuring the right to fair trial and access to justice under martial law

Oleh Yefimenko,

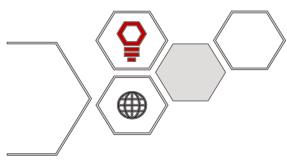
student of the third level of higher education of Petro Mohyla Black Sea National University, Prosecutor of the Mykolaiv Specialized Prosecutor's Office for the Southern Region's Defense Sector, Mykolaiv, Ukraine,

<https://orcid.org/0009-0008-3494-3409>

Abstract: The purpose of the article is to conduct a comprehensive study of the problems of ensuring the right to a fair trial and access to justice in criminal proceedings in Ukraine under martial law. Particular attention is paid to the impact of extraordinary circumstances on the implementation of the fundamental principles of criminal procedure, namely the principles of access to justice, adversarial proceedings, equality of parties before the law and the court, and the right to defence.

The methodological basis of the study includes general scientific (analysis, synthesis, generalization) and special legal methods (comparative legal, formal legal, method of generalization of judicial practice). The author also actively uses the case law of the European Court of Human Rights as an important benchmark for assessing national criminal justice.

The research reveals that martial law significantly complicates the realization of the right to a fair trial. Three main groups of problems are identified: institutional (change of territorial jurisdiction, evacuation and temporary suspension of court activities, impossibility of administering justice in occupied territories), organizational and technical (unstable operation of the videoconferencing system, lack of adequate shelters), and procedural (complications in exercising the right to legal assistance, restrictions on the principles of adversarial proceedings and equality

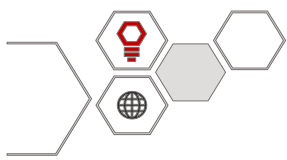
of arms, issues of admissibility and evaluation of evidence obtained in combat conditions).

Special attention is paid to the risks of violating the right to defence due to restricted access of lawyers to suspects/accused persons, as well as the specifics of evaluating evidence obtained in active combat zones. It is proven that even under martial law, the state is obliged to maintain a reasonable balance between national security interests and compliance with fundamental procedural guarantees enshrined in Article 6 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms.

The conclusions substantiate the need to further improve criminal procedural legislation, introduce clear standards for remote court proceedings, strengthen guarantees of the right to defence, and develop special criteria for assessing the admissibility of evidence obtained in combat conditions. It is emphasized that the principles of criminal procedure must remain inviolable even under extraordinary legal regimes, as they constitute the main guarantee of fair justice and the protection of human rights.

Keywords: court proceedings, principles of criminal procedure, the right to a defense, the admissibility and reliability of evidence, access to justice, the safety of participants in court proceedings, human rights, martial law, the case law of the European Court of Human Rights, electronic evidence.

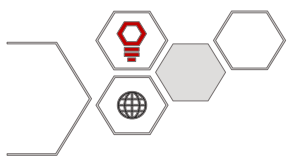
Постановка проблеми. Запровадження воєнного стану в Україні створило суттєві виклики для системи кримінального судочинства. Умови збройної агресії, обмеження у здійсненні правосуддя на окупованих чи прифронтових територіях, а також зміни у процесуальному законодавстві істотно вплинули на реалізацію конституційного права кожної особи на судовий захист, гарантований статтею 55 Конституції України [1]. Крім того, під загрозою опинилися право на справедливий суд та доступність правосуддя,

передбачені ст. 6 Європейської конвенції про захист прав і основоположних свобод та ст. 7 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [2,3].

Аналіз останніх досліджень і публікації. Питання судового розгляду вивчали Л.Є. Ароцкер, О.Я. Баєв, І.В. Басиста, В.П. Бахін, В.Д. Берназ, А.Ф. Волобуєв, М.Й. Вільгушанський, В.К. Гавло, В.І. Галаган, Ю.П. Гармаєв, В.Г. Гончаренко, І.В. Гора, С.П. Гришина, Ю.М. Грошевий, Л.Я. Драпкін, В.А. Журавель, О.В. Капліна, В.Н. Карагодін, С.Л. Кисленко, Д.В. Кім, Н.І. Клименко, І.І. Когутич, О.Ю. Корчагін, В.А. Колеснік, О.Н. Колесніченко, В.О. Коновалова, В.Є. Корноухов, В.Г. Лукашевич, Є.Д. Лук'янчиков, В.Т. Маляренко, Г.А. Матусовський, Ю.М. Мирошніченко, В.Т. Нор, В.О. Образцов, О.В. Одерій, Т.А. Орлова, Ю.Ю. Орлов, М.А. Погорецький, В.О. Попелюшко, Б.Г. Розовський, О.С. Саїнчин, М.В. Салтевський, М.Я. Сегай, С.В. Слинко, С.М. Стахівський, Р.Л. Степанюк, В.М. Стратонов, О.Л. Стулін, Т.Б. Чеджемов, О.І. Чучукало, О.Ю. Татаров, Л.Д. Удалова, П.В. Цимбал, С.С. Чернявський, В.М. Шевчук, В.Ю. Шепітько, І.І. Шепітько, М.Є. Шумило, Б.В. Щур. Дослідженню засад кримінального судочинства взагалі та, судового розгляду, зокрема, присвятили свої праці А. Ф. Бондюк, В. І. Галаган, С. М. Гонтарь, В. Я. Горбачевський, Ю. М. Грошевий, Т. М. Добровольська, І. В. Іваненко, О. В. Капліна, М.В Кобак, А. А. Коваль, Д. Є. Крикливець, О. М. Ларін, Л. М. Лобойко, В. Т. Маляренко, М. А. Маркуш, М. М. Михеєнко, О. А. Мядзелець, В. В. Назаров, В. Т. Нор, Г. М. Омеляненко, Д. П. Письменний, А. О. Полянський, Б. А. Скибіцький.

Протягом останніх 5-ти років проблеми судового розгляду у кримінальних провадженнях в умовах воєнного стану стали предметом дослідження багатьох дослідників, серед яких І. Гловюк, В. Завтур, Е. Казарян, У. Лазур, С. Смокович, Л. Півненко, Г. Тетерятник, В. Рогальська, О. Яновська.

Так, проф. Стратонов В.М. у своїй науковій праці «Актуальні проблеми кримінального процесуального законодавства України в період воєнного стану» надав характеристику нормативно-правової бази та останні законодавчих змін у сфері кримінального судочинства, розкрив питання незалежності та балансу повноважень НАБУ, САП, прокуратури, електронних доказів, оперативних заходів та цифровізації кримінального процесу тощо [4].

Гловюк І. і Завтур В. в науковій статті «Кримінальне провадження в Україні в режимі воєнного стану: оцінка доказів, отриманих за ст. 615 КПК України» надали детальний аналіз допустимості доказів, отриманих у порядку ст. 615 КПК, із посиланням на практику [5].

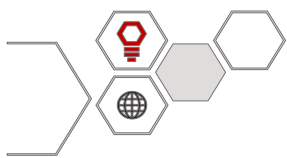
Проблемам визначення територіальної підсудності та організації судового розгляду в умовах воєнного стану присвячена наукова стаття Голови Касаційного адміністративного суду Смоковича М.І. [6]. Особливості дистанційного кримінального провадження досліджували Слотвінська Н. та Слобода Н. [7].

Загальний аналіз функціонування судової системи в умовах воєнного стану здійснила Уляна Лазар у своїй науковій статті «Здійснення правосуддя в умовах війни» [8].

Окремі аспекти огляду місця події та допустимості доказів в умовах воєнного стану дослідила у своїй дисертації Казарян Е.Г [9].

Сучасний погляд на цифрові докази та їх допустимість у воєнний час надала Сергєєва Д.Б. у своєму дослідженні «Використання спеціальних знань у розслідуванні воєнних злочинів і злочинів проти людяності: процесуальні аспекти, експертна взаємодія та цифрова криміналістика» [10].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на наявність значної кількості наукових досліджень, присвячених забезпеченню права на справедливий суд та дотриманню процесуальних

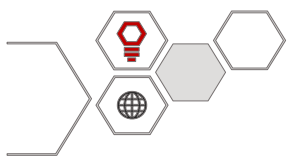
гарантій, низка важливих аспектів цієї проблематики стосовно кримінального провадження залишається недостатньо дослідженою в умовах воєнного стану. Зокрема, у сучасній юридичній доктрині відсутній комплексний підхід до аналізу впливу воєнного стану на реалізацію принципів доступу до правосуддя, змагальності та рівності сторін у кримінальному процесі.

Недостатньо розробленими залишаються питання правового забезпечення дистанційного судочинства з урахуванням стандартів справедливого суду, а також механізми гарантування ефективної реалізації права на захист в умовах обмеженого доступу до правничої допомоги. Окремої уваги потребує поглиблення дослідження проблем допустимості та оцінки доказів, отриманих у зоні бойових дій, зокрема у контексті забезпечення їхньої належності, допустимості та достовірності. Отримані результати мають бути сформульовані і видані у вигляді методичних рекомендації для слідчих органів та суддів.

Крім того, недостатньо дослідженими є питання забезпечення балансу між необхідністю захисту державної безпеки та дотриманням принципу рівності сторін у справах, що містять інформацію з обмеженим доступом, а також гарантії незалежності суду в умовах посиленого зовнішнього впливу. Вказані аспекти потребують подальшого наукового осмислення та нормативного врегулювання, що й обумовлює актуальність даного дослідження.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є на основі аналізу проблем забезпечення доступу до правосуддя, дотримання процесуальних гарантій та безпеки учасників кримінального провадження в умовах воєнного стану, визначення особливостей реалізації принципів змагальності, рівності сторін і права на захист з урахуванням практики Європейського суду з прав людини.

Для досягнення поставленої мети передбачається:

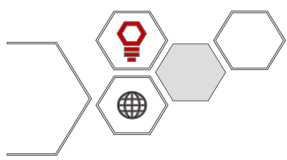
- дослідити вплив воєнного стану на функціонування судової системи та доступ до правосуддя;
- проаналізувати проблеми забезпечення права на правничу допомогу та участі сторін у процесі;
- охарактеризувати особливості дистанційного судочинства з позицій стандартів справедливого суду;
- визначити підходи до оцінки допустимості доказів, отриманих у бойових умовах;
- обґрунтувати напрями вдосконалення правового регулювання з урахуванням практики ЄСПЛ.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Розгляд проблем забезпечення доступу до правосуддя, дотримання процесуальних гарантій та безпеки учасників кримінального провадження в умовах воєнного стану доцільно здійснювати крізь призму засад кримінального процесу, які визначають зміст, спрямованість і межі правозастосовної діяльності. Саме засади кримінального процесу виступають системоутворюючим елементом кримінального провадження, забезпечуючи баланс між інтересами держави у протидії злочинності та необхідністю гарантування прав і свобод людини.

Кримінальне провадження в умовах воєнного стану є надзвичайним, тому потребує комплексного дослідження завдань, засад, на підставі яких воно має здійснюватись, правового регулювання, що включає цілу низку особливостей, зважаючи на виключність умов його здійснення та впливу на весь кримінальний процес (досудове розслідування та судове провадження) в цілому [11; С. 388].

В умовах воєнного стану значення таких засад, як верховенство права, доступ до правосуддя, змагальність сторін, рівність учасників процесу перед законом і судом, а також забезпечення права на захист, істотно зростає. Вони

не лише зберігають свою регулятивну функцію, але й набувають характеру ключових орієнтирів, що визначають допустимі межі обмеження прав людини та критерії оцінки законності кримінального провадження.

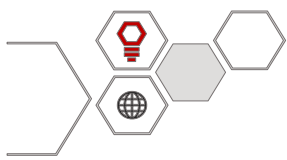
Отже, аналіз актуальних проблем функціонування кримінального судочинства в умовах воєнного стану потребує їх дослідження саме через призму засад кримінального процесу як фундаментальних гарантій справедливого судового розгляду.

Засади кримінального процесу становлять фундаментальну основу здійснення кримінального провадження, визначаючи його зміст, спрямованість і межі реалізації процесуальних прав та обов'язків учасників. Вони виступають не лише нормативними орієнтирами для правозастосовної діяльності, але й гарантіями забезпечення прав і свобод людини у сфері кримінальної юстиції.

У сучасних умовах, зокрема під час дії воєнного стану, значення засад кримінального процесу суттєво посилюється, оскільки вони виконують функцію стабілізуючого механізму, що не допускає свавільного обмеження прав учасників провадження. Такі засади, як верховенство права, доступ до правосуддя, змагальність сторін, рівність учасників процесу перед законом і судом, а також забезпечення права на захист, набувають особливого значення, виступаючи критеріями оцінки законності та справедливості кримінального провадження [12; С.14-15].

Отже, дотримання засад кримінального процесу є необхідною умовою легітимності судових рішень та ефективного функціонування системи правосуддя навіть за умов надзвичайних правових режимів

Всебічний аналіз судової практики, а також практичний досвід роботи у сфері кримінального судочинства дають нам підстави окреслити проблеми забезпечення деяких засад кримінального процесу під час судового розгляду кримінальних проваджень в умовах воєнного стану та поділити на певні групи,

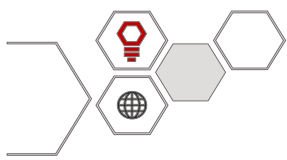

а саме: 1) *інституційного* (значна кількість судів тимчасово припинила роботу або перемістилася в інші регіони, що спричинило труднощі у доступності правосуддя в окремих районах держави та затримки в розгляді кримінальних справ) 2) *організаційно-технічного характеру* (пов'язані з дистанційним судочинством, системою відоконференцзв'язку, облаштуванням укриттів), 3) *процесуального* (пов'язані із забезпеченням права обвинуваченого на допомогу адвоката, питання оцінки доказів, здобутих у бойових умовах, принцип рівності, змагальності).

Так, однією з ключових проблем функціонування кримінального судочинства в умовах воєнного стану є реальне **звуження доступу до правосуддя**, що зумовлено як об'єктивними безпековими ризиками, так і організаційними труднощами. Тут маємо констатувати загрозу обмеженню праву нас судовий захист, гарантований ст.55 Конституції України: природне невідчужуване і таке, що за жодних умов не підлягає обмеженню конституційне право людини, яке гарантоване Конституцією України та міжнародно-правовими документами, суб'єктивне право людини на справедливе відновлення і судовий захист порушених конституційних прав із подальшим забезпеченням державою обов'язковості і невідворотності виконання судового рішення за будь-яких умов [13].

У зв'язку з бойовими діями значна кількість судів була змушена тимчасово припинити діяльність або змінити територіальну підсудність, що призвело до істотних затримок у розгляді кримінальних проваджень, ускладнення комунікації між учасниками процесу та збільшення процесуальних строків.

Воєнний стан призвів до значного обмеження територіальної доступності правосуддя. Тимчасова окупація окремих територій України, евакуація судів, руйнування інфраструктури та ускладнений доступ громадян до суду суттєво ускладнили реалізацію права на судовий захист. Станом на

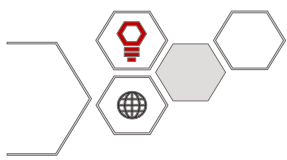
кінець 2025 року підсудність було змінено для 171 суду через неможливість здійснення правосуддя, при цьому 96 судів продовжують перебувати на тимчасово окупованих територіях [14].

Зміна територіальної підсудності регулюється частиною сьомою статті 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (у редакції Закону № 2112-IX від 03.03.2022). Відповідно до норми, у разі неможливості здійснення правосуддя з об'єктивних причин (військові дії, окупація тощо) підсудність змінюється за рішенням Вищої ради правосуддя або розпорядженням Голови Верховного Суду [3]. Однак на практиці такий механізм часто призводить до небажаних наслідків.

Така ситуація не лише суттєво затягує розгляд справи, порушує принцип розумних строків судового розгляду (ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод), але й призводить до втрати доказів, погіршення пам'яті свідків, додаткового психологічного навантаження на потерпілого та підриває довіру громадян до ефективності судової системи.

Водночас право на справедливий суд, як складова права на судовий захист, передбачає не лише формальну можливість звернення до суду, але й реальну, ефективну доступність правосуддя, що було підкреслено у практиці Європейського суду з прав людини, зокрема у справі *Golder v. the United Kingdom* [15]. У контексті України зазначена проблема набуває особливої гостроти, оскільки учасники кримінального провадження, особливо ті, що перебувають на тимчасово окупованих територіях або в зоні активних бойових дій, часто позбавлені можливості фізично або технічно долучитися до судового розгляду.

За таких умов важливим напрямом забезпечення доступу до правосуддя є розвиток та вдосконалення механізмів дистанційного судочинства. Згідно з рекомендаціями Ради суддів України, у разі загрози життю та здоров'ю учасників процесу суди можуть тимчасово припиняти розгляд справ або

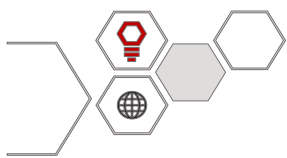
переходити до дистанційних форм [16]. Однак, на жаль, відсутність сучасних засобів захисту та укриттів у більшості судів залишається системною проблемою, яка вимагає негайного вирішення. Безпека суддів та членів їхніх сімей також потребує посилення ролі Служби судової охорони.

Значну частку труднощів становить технічна готовність судової системи. Система відеоконференцзв'язку («Судова відеоконференція»), яка використовується як для дистанційної участі сторін, так і для фіксації судового процесу навіть в офлайн-форматі, працює нестабільно. Нерідко судові засідання відкладаються через технічні збої, відсутність стабільного інтернет-з'єднання чи проблеми з обладнанням.

Особливо гостро ця проблема проявляється в прифронтових та окупованих регіонах, де учасники процесу часто не мають технічної можливості підключитися до відеоконференції. Ризики технічної неможливості участі, переривання зв'язку тощо законодавчо покладаються на учасника справи, що не завжди відповідає принципам справедливості та рівності сторін.

В умовах воєнної агресії проти України особиста участь учасників процесу у судових засіданнях нерідко пов'язана з підвищеними ризиками для їхньої безпеки. У зв'язку з цим значного поширення набуло проведення судових засідань у режимі відеоконференції поза межами приміщення суду. Варто зазначити, що активне використання дистанційних форм судочинства розпочалося ще під час карантинних обмежень, запроваджених у зв'язку з пандемією COVID-19, а в умовах воєнного стану така практика набула особливої актуальності.

Аналіз судової практики свідчить про те, що суди переважно задовольняють клопотання учасників справи щодо участі у засіданні в режимі відеоконференції за умови наявності відповідних технічних можливостей. Разом із тим, не всі суди забезпечені необхідними технічними ресурсами для

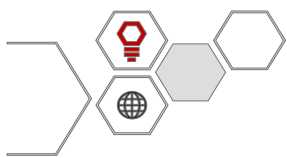

проведення дистанційних засідань, що ускладнює реалізацію такого формату судового розгляду. У зв'язку з цим учасникам процесу доцільно завчасно уточнювати у суді можливість проведення засідання в режимі відеоконференції.

Станом на сьогодні діяльність українських судів в умовах воєнного стану є неоднорідною. Частина судів через безпекову ситуацію тимчасово не здійснює правосуддя, а їх територіальну підсудність передано іншим судам, розташованим у більш безпечних регіонах. Водночас окремі суди продовжують функціонувати у відносно штатному режимі, проте з урахуванням рекомендацій щодо мінімізації ризиків безпеки учасників процесу нерідко відкладають розгляд справ, за винятком невідкладних категорій проваджень [17]. Крім того, дистанційне судочинство, хоча й стало важливою альтернативою в умовах війни, потребує подальшого законодавчого врегулювання, зокрема щодо можливості дистанційної участі не лише сторін, але й суддів та секретарів судових засідань [6].

Проте впровадження дистанційного кримінального судочинства має здійснюватися з урахуванням стандартів справедливого судового розгляду. Так, у рішенні *Marcello Viola v. Italy* (No. 2) Європейський суд з прав людини наголосив, що участь обвинуваченого в режимі відеоконференції не повинна обмежувати його право на ефективну комунікацію із захисником, а також можливість повноцінно брати участь у дослідженні доказів та реалізовувати право на захист [18]. Це свідчить про необхідність забезпечення дотримання принципу змагальності та рівності сторін навіть за умов використання цифрових технологій.

З огляду на це, важливим кроком у подоланні зазначених викликів є запровадження уніфікованих технічних стандартів дистанційного судового провадження, які передбачають належну ідентифікацію учасників, безперервність зв'язку, фіксацію судового засідання та гарантування

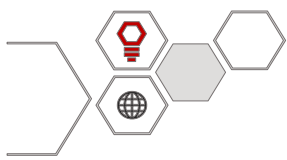

конфіденційного спілкування обвинуваченого із захисником. Лише за умови поєднання технологічних рішень із процесуальними гарантіями можливо забезпечити баланс між вимогами безпеки та дотриманням права на справедливий суд у період воєнного стану.

Ще однією суттєвою проблемою, яка загострюється в умовах воєнного стану, є ускладнення реалізації **права обвинуваченого на правничу допомогу**. Об'єктивні фактори, пов'язані з безпековою ситуацією, обмеженням пересування, руйнуванням інфраструктури та переміщенням установ попереднього ув'язнення, істотно впливають на можливість адвокатів своєчасно прибути до місць утримання підозрюваних або взяти участь у процесуальних діях і судових засіданнях. Унаслідок цього виникають ризики формального забезпечення права на захист без його фактичної реалізації.

Практика Європейського суду з прав людини послідовно підкреслює ключову роль адвоката у забезпеченні справедливого судового розгляду. Зокрема, у справі *Salduz v. Turkey* Суд наголосив, що відсутність захисника на початкових стадіях кримінального провадження, зокрема під час допиту, як правило, становить порушення права на справедливий суд, гарантованого статтею 6 Конвенції [19]. Ця позиція має принципове значення і в контексті воєнного стану, коли саме на ранніх етапах розслідування формується доказова база.

В українській правозастосовній практиці фіксуються випадки, коли адвокати позбавлені можливості конфіденційно спілкуватися зі своїми клієнтами, а окремі слідчі (розшукові) дії здійснюються в умовах обмеженого доступу захисника або за спрощеними процедурами. Такі обставини створюють потенційні передумови для порушення принципу рівності сторін і змагальності кримінального процесу, а також підвищують ризик визнання отриманих доказів недопустимими. Як слушно зазначається у науковій літературі, забезпечення права на захист безпосередньо впливає з принципу

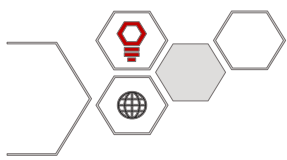
рівності перед законом і судом та охоплює обов'язок органів досудового розслідування і суду гарантувати підозрюваному реальну можливість користуватися правовою допомогою захисника [20].

У зв'язку з цим виникає об'єктивна необхідність удосконалення нормативно-правового механізму гарантування права на захист. Зокрема, доцільним є:

- забезпечення безперешкодного та своєчасного доступу адвоката до підозрюваного незалежно від місця його перебування;
- створення умов для конфіденційних зустрічей, у тому числі із використанням захищених цифрових каналів зв'язку;
- нормативне закріплення обов'язковості участі захисника на ключових стадіях кримінального провадження навіть в умовах надзвичайних обставин;
- запровадження чіткого механізму фіксації та реагування на випадки недопуску адвоката або обмеження його процесуальних прав.

Таким чином, забезпечення ефективної реалізації права на правничу допомогу в умовах воєнного стану потребує не лише адаптації організаційних форм роботи, але й посилення процесуальних гарантій, що відповідатимуть стандартам справедливого суду.

В умовах воєнного стану держава не звільняється від обов'язку забезпечувати принцип рівності сторін і змагальності кримінального процесу. Обмеження прав учасників провадження можуть мати місце лише у вузьких межах, визначених законом, і за умови їх пропорційності та необхідності. Як уже нами було зазначено, відступ від цих стандартів створює ризик порушення права на справедливий суд. Європейський суд з прав людини послідовно наголошує, що сторона захисту повинна мати реальну можливість ознайомлюватися з доказами обвинувачення та ефективно їх оскаржувати. Зокрема, у справі *Rowe and Davis v. the United Kingdom* Суд констатував, що приховування матеріалів стороною обвинувачення без належних

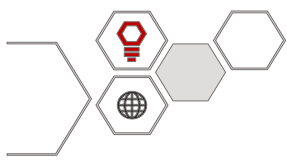

процесуальних гарантій їх перевірки порушує принцип змагальності та «рівності зброї» [21].

В українських реаліях такі ризики особливо актуалізуються під час розгляду кримінальних проваджень, пов'язаних із колабораційною діяльністю, державною зрадою чи іншими злочинами проти основ національної безпеки, де значна частина матеріалів може мати гриф секретності. Обмежений доступ захисту до таких матеріалів, якщо він не супроводжується належними компенсаторними механізмами (наприклад, спеціальними процедурами ознайомлення, участю допущених до державної таємниці адвокатів, судовим контролем за обсягом обмежень), може призвести до порушення балансу між сторонами та поставити під сумнів справедливість судового розгляду.

Не менш важливою проблемою є забезпечення незалежності та неупередженості суду в умовах підвищеного суспільного напруження та впливу факторів воєнного часу. Війна об'єктивно посилює ризики зовнішнього тиску на суддів з боку органів державної влади, військових адміністрацій, а також громадської думки, яка часто формується під впливом інформаційних кампаній і запитів на «швидке правосуддя». У цьому контексті показовим є рішення *Findlay v. the United Kingdom*, в якому Європейський суд з прав людини підкреслив, що навіть зовнішні ознаки залежності суду від виконавчої влади можуть поставити під сумнів його неупередженість і відповідність стандартам справедливого суду [22].

З огляду на це, особливої ваги набуває необхідність забезпечення реальної, а не декларативної незалежності судової влади, що передбачає гарантування особистої безпеки суддів та їхніх родин в умовах воєнних ризиків; недопущення будь-яких форм прямого чи опосередкованого втручання у здійснення правосуддя; збереження процесуальної автономії суду

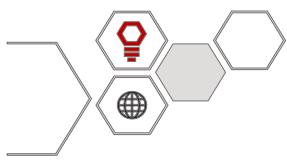

при розгляді резонансних категорій справ; забезпечення прозорості судових процедур як інструменту довіри суспільства.

Таким чином, навіть за умов воєнного стану ключові засади кримінального процесу - змагальність, рівність сторін та незалежність суду - повинні залишатися непорушними, оскільки саме вони є фундаментом справедливого правосуддя та гарантією дотримання прав людини.

Окремої уваги заслуговує питання оцінки **допустимості та достовірності доказів, здобутих у бойових умовах**, що є одним із найбільш складних аспектів кримінального провадження в період воєнного стану. Специфіка таких умов - обмежений доступ до місця події, відсутність належної технічної фіксації, неможливість дотримання стандартних процесуальних процедур, участь військових або інших уповноважених осіб замість слідчих - істотно ускладнює забезпечення належної якості доказової бази [23].

Окремої уваги заслуговує питання оцінки допустимості та достовірності доказів, здобутих у бойових умовах, що є одним із найбільш складних аспектів кримінального провадження в період воєнного стану. Специфіка таких умов - обмежений доступ до місця події, відсутність належної технічної фіксації, неможливість дотримання стандартних процесуальних процедур, участь військових або інших уповноважених осіб замість слідчих - істотно ускладнює забезпечення належної якості доказової бази. За таких обставин особливого значення набуває дотримання засад кримінального провадження, зокрема принципів змагальності сторін, забезпечення права на захист, безпосередності дослідження доказів та верховенства права. Як зазначається у науковій літературі, спеціальні принципи кримінального провадження виконують регулятивно-охоронну функцію та визначають особливості правозастосовної діяльності у сфері кримінальної юстиції.

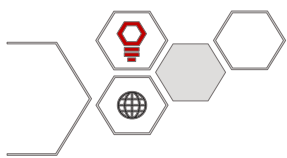

Водночас забезпечення допустимості доказів в умовах воєнного стану безпосередньо пов'язане з дотриманням процесуального порядку їх отримання та належним судовим контролем. У сучасній доктрині підкреслюється, що ключовим аспектом допустимості доказів у період воєнного стану є обґрунтування неможливості застосування стандартних процесуальних механізмів, оскільки в іншому випадку існує ризик визнання таких доказів недопустимими.

Практика Європейський суд з прав людини також свідчить про те, що недотримання процесуальних гарантій під час отримання доказів може поставити під сумнів справедливість усього кримінального провадження. Саме тому в умовах воєнного стану особливої актуальності набуває необхідність формування чітких та уніфікованих стандартів оцінки доказів, здобутих у зоні бойових дій, із забезпеченням балансу між потребами національної безпеки та дотриманням фундаментальних прав людини

Європейський суд з прав людини наголошує, що спосіб отримання доказів має безпосередній вплив на справедливість усього кримінального провадження. Зокрема, у справах *Jalloh v. Germany* та *Вуков v. Russia* Суд підкреслив, що використання доказів, здобутих із порушенням процесуальних гарантій або шляхом втручання у права людини, може поставити під сумнів справедливість судового розгляду в цілому, навіть якщо такі докази не є єдиними у справі [24].

У контексті України це питання набуває особливої актуальності, оскільки значна частина доказів у справах, пов'язаних із воєнними злочинами, колабораційною діяльністю чи посяганнями на національну безпеку, формується саме в умовах активних бойових дій. Це зумовлює необхідність переосмислення підходів до оцінки доказів з урахуванням балансу між вимогами ефективності розслідування та дотриманням прав людини. Як слушно зазначається у науковій літературі, ключовим аспектом забезпечення

допустимості доказів в умовах воєнного стану є належне обґрунтування неможливості застосування стандартних процесуальних механізмів, інакше існує ризик визнання таких доказів недопустимими [26]. Це зумовлює необхідність переосмислення підходів до оцінки доказів з урахуванням балансу між вимогами ефективності розслідування та дотриманням прав людини.

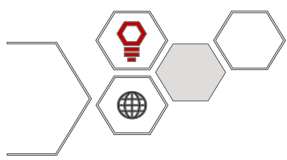
З огляду на це вважаємо за доцільне сформулювати такі рекомендації:

- 1) Необхідно уніфікувати критерії допустимості доказів, отриманих у зоні бойових дій, із чітким визначенням умов, за яких відступ від стандартних процедур може визнаватися виправданим;
- 2) нормативно закріпити спеціальні процедури фіксації доказів у бойових умовах (використання відеозапису, геолокації, цифрових носіїв, показань військовослужбовців як первинних фіксаторів подій);
- 3) підвищити вимоги до перевірки достовірності та автентичності таких доказів у суді;
- 4) забезпечити процесуальні гарантії для сторони захисту щодо можливості оскарження способу отримання доказів [27].

Крім того, важливо враховувати, що навіть за надзвичайних умов не може бути виправданим використання доказів, отриманих із грубим порушенням основоположних прав людини, зокрема шляхом примусу, нелюдського поводження або поза межами процесуального контролю.

Таким чином, формування чітких і передбачуваних стандартів оцінки доказів, здобутих у бойових умовах, є необхідною передумовою забезпечення справедливого судового розгляду та довіри до результатів кримінального провадження в умовах воєнного стану.

Висновки. Проведене дослідження дало змогу дійти висновку, що в умовах воєнного стану забезпечення доступу до правосуддя, дотримання процесуальних гарантій та безпеки учасників кримінального провадження

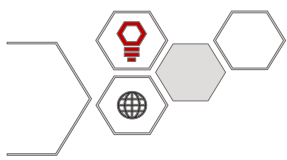
набуває особливого значення та потребує переосмислення окремих механізмів функціонування кримінальної юстиції. Воєнний стан істотно вплинув на реалізацію засад кримінального процесу, зокрема принципів верховенства права, змагальності сторін, рівності учасників процесу перед законом і судом, а також забезпечення права на захист.

Однією з ключових проблем залишається обмеження реального доступу до правосуддя, зумовлене зміною територіальної підсудності, тимчасовим припиненням діяльності окремих судів, а також безпековими ризиками для учасників процесу. У зв'язку з цим важливого значення набуло дистанційне судочинство, однак його застосування потребує належного технічного забезпечення та гарантування можливості повноцінної реалізації процесуальних прав сторін.

В умовах воєнного стану підвищуються ризики порушення права на захист, зокрема через ускладнений доступ адвокатів до підозрюваних, відсутність належних умов для конфіденційного спілкування та проведення окремих процесуальних дій за спрощеними процедурами. Такі обставини можуть негативно впливати на дотримання принципу рівності сторін і справедливості кримінального провадження загалом.

Окрему увагу приділено проблемам оцінки доказів, отриманих у бойових умовах. Визначено, що специфіка їх здобуття потребує формування уніфікованих підходів до оцінки допустимості та достовірності доказів із урахуванням необхідності дотримання процесуальних гарантій і стандартів Європейського суду з прав людини. Водночас ефективне використання спеціальних знань, цифрової криміналістики та експертної взаємодії набуває важливого значення для забезпечення належної якості доказової бази.

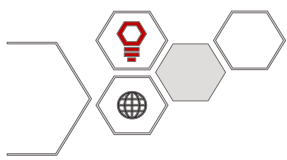
Таким чином, навіть в умовах воєнного стану держава не може відступати від фундаментальних засад кримінального процесу, оскільки саме вони виступають гарантією справедливого судового розгляду та дотримання

прав людини. Подальше вдосконалення кримінального процесуального законодавства має бути спрямоване на забезпечення балансу між інтересами національної безпеки та необхідністю ефективного захисту прав і свобод учасників кримінального провадження.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Конвенція про захист прав та основоположних свобод від 04.11.1950. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 27.04.2026).
3. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення 27.04.2026).
4. Стратонов В. М. Актуальні проблеми кримінального процесуального законодавства України в період воєнного стану. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. № 4. 2025. С.35-40.
5. Гловюк І. В. і Завтур В. Кримінальне провадження в Україні в режимі воєнного стану: оцінка доказів, отриманих за ст. 615 КПК України. *The Challenges and Opportunities in Law: Ukrainian Case under the Conditions of War*. pp. 517-633. URL: DOI: <https://doi.org/10.12797/9788381388887>
6. Смокович М. І. Здійснення правосуддя в умовах воєнного стану: до питання законодавчих змін. *Вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2022. Вип. 70. С. 450–456.
7. Слотвінська Н., Слобода Н. Особливості дистанційного кримінального провадження в умовах воєнного стану. *Львівський науковий журнал «Право»*. 2023. № 38. С. 213–220.
8. Лазар У. Здійснення правосуддя в умовах війни. *Юридичний вісник*. 2023. № 1. С. 69–73.

9. Казарян Е.Г. Криміналістична характеристика та основи методики розслідування умисних вбивств з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості: Дис. ... на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право (Галузь знань 08 – Право). Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України. – Харків, 2024. 219 с.

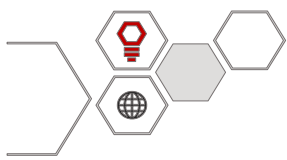
10. Сергеева Д. Б. Використання спеціальних знань у розслідуванні воєнних злочинів і злочинів проти людяності: процесуальні аспекти, експертна взаємодія та цифрова криміналістика. *Аналітично-порівняльне правознавство*. № 6. 2025. URL. <https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/347237>).

11. Загородній В. Є. Мурзановська А. В. . Кримінальне провадження в умовах воєнного стану: окремі питання методології. Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права) : у 2 т. : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 2. С. 387-391.

12. Кобак М.В., Коваль А.А. Роль слідчого судді в процесі реалізації принципів кримінального провадження: монографія. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2023. 208 с.

13. Півненко Л. В. Проблемні аспекти реалізації права на судовий захист в умовах воєнного стану. *New Ukrainian Law*. 2023. № 4. URL:<https://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/436/389>.

14. Вплив російсько-української війни на здійснення правосуддя і ключова практика Верховного Суду: Секретар ВП ВС виступив на вебінарі

Українського хабу Європейського інституту права. Офіційний вебпортал Верховного Суду. URL: <https://court.gov.ua/press/news/1927683/>.

15. Golder v. the United Kingdom, Judgment of 21 February 1975, Series A No. 18. URL : <https://ips.ligazakon.net/document/ES015126?an=1>.

16. Рекомендації Ради суддів України щодо роботи судів в умовах воєнного стану (рішення від 24.02.2022 № 9 та від 14.03.2022 № 10). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0023414-22#Text>.

17. Федоренко Т. В. Особливості здійснення судочинства в умовах воєнного стану. *Modern scientific journal (Сучасний науковий журнал)*. 2023. №1 (1). С. 46-51. DOI: <https://doi.org/10.36994/2786-9008-2023-1-6>.

18. Marcello Viola v. Italy (No. 2), Judgment of 13 June 2019, Application No. 77633/16. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-194036%22%5D%7D>.

19. Salduz v. Turkey, Judgment of 27 November 2008, Application No. 36391/02. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-89893>.

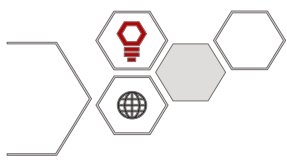
20. Лоскутов Т. Правова регламентація допиту в умовах воєнного стану. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2022. Вип. 74.

21. Rowe and Davis v. the United Kingdom, Judgment of 16 February 2000, Application No. 28901/95. URL : <https://www.rights.in.ua/en/case-law/rowe-and-davis-v-the-united-kingdom-1>.

22. Findlay v. the United Kingdom, Judgment of 25 February 1997, Application No. 22107/93. URL : <https://ips.ligazakon.net/document/ES060066>.

23. Калініна О. В. Доказування в кримінальному провадженні в умовах воєнного стану: особливості та проблеми. *Право і суспільство*. 2026. № 1. С. 212–219.

24. Тішин М. В. Забезпечення прокурором допустимості доказів в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2022. Вип. 72.

25. Jalloh v. Germany, Judgment of 11 July 2006, Application No. 54810/00. URL : <https://www.hr-dp.org/contents/534.>, 7. Выков v. Russia, Judgment of 10 March 2009, Application No. 4378/02. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-91704%22%5D%7D>.

26. Погорецький М.М. Кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України в умовах воєнного стану: проблемні питання криміналістичного забезпечення досудового розслідування. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія ПРАВО. 2026. Випуск 93: частина 5. С. 156 – 174.

27. Сергеева Д. Б. Використання спеціальних знань у розслідуванні воєнних злочинів і злочинів проти людяності: процесуальні аспекти, експертна взаємодія та цифрова криміналістика. *Аналітично-порівняльне правознавство*. Том 3. № 6 (2025). DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.06.3.36>.